

VERSLAG

Vergadering:	Raad, nr. 726, 18 oktober 2019
Plaats:	SER-gebouw te Den Haag
Aanwezig:	Hamer (voorzitter), Berg, Bergwerff, Boufangacha, Buijink, Busker, Calon, Ten Dam, Van Eijck, Elzinga, Van Geest, Hoffer, Hoogstraaten, Van Holstein, Jaarsma, Jong, De Jong, Kaanen, Van der Kamp, Kroes, Lindenboom, Post, Putters, Termeer, Verhulp, Van Weegberg, Weurding, Van Wijngaarden, Van Woerkom
Secretariaat:	Bos (wnd. Algemeen secretaris), Van Driel (secretaresse), Rensen (notulist)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom. Er wordt kort stil gestaan bij het overlijden van Ella Vogelaar. Ella was van 1994 tot 1997 als raadslid zeer actief namens FNV in de raad. Zij heeft met grote deskundigheid en bevoegenheid aan vele discussies in de SER meegedaan. Bijvoorbeeld de discussie over deeltijdwerk, loopbaanonderbreking, scholing alsmede het combineren van arbeid en zorg. Vandaag de dag zijn deze onderwerpen nog steeds actueel. Vanuit haar achtergrond, sociale academie, heeft zij zich ingezet bij het vormingswerk voor werkende jongeren en is lange tijd ook actief geweest bij de ABP en FNV voor een betere positie van leraren en werknemers. Zij is altijd toekomstgericht te werk gegaan en zeer betrokken, veranderingsgezind, inspirerend en creatief geweest. Ella was een zeer bevoegen en kritisch raadslid en participeerde in vijf SER-commissies. De SER heeft veel respect voor haar en is dankbaar voor haar bijdrage aan het SER-werk. Er wordt stilgestaan bij haar overlijden met inachtneming van een minuut stilte.

Na deze herdenking hervat de voorzitter de vergadering. Mevrouw Van Geest is benoemd als bestuursvoorzitter van de AFM. De *voorzitter* spreekt namens de raad hartelijke felicitaties uit en overhandigt mevrouw Van Geest een bos bloemen.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2930)

- **Ter kennisname: Briefadviezen (van 19 juli 2019 en 8 oktober 2019) over de bevordering van de naleving van de WOR en de rechten van de OR bij overnames (R/2934)**

De briefadviezen zijn vanochtend in het dagelijks bestuur besproken en liggen in de raad ter kennisname voor.

3. Verslag van vrijdag 20 september 2019 (R/2931)

Het verslag wordt onder dankzegging ongewijzigd vastgesteld.

4. Actualiteiten

Er wordt een filmpje getoond over de open dag van de SER op 11 oktober jongstleden. De open dag is door veel jongeren bezocht. Het is veel mensen duidelijk geworden dat de SER veel meer doet dan alleen advisering aan de regering.

Tijdens de vorige raadsvergadering is door de werkgeversgeleding gevraagd om een brief te maken rondom de stikstof problematiek. De brief lag in concept klaar om te bespreken tijdens een tweedaagse bijeenkomst van het dagelijks bestuur. In de loop van die tweedaagse bijeenkomst kwam het kabinet met een besluit. In overleg met het dagelijks bestuur is besloten om eerst het kabinetsbesluit te laten landen. De reactie op het kabinetsbesluit was dat boeren op tractoren die massaal naar Den Haag zijn gekomen.

Inmiddels wordt er via het dagelijks bestuur gewerkt aan een briefadvies voor de lopende kabinetsperiode. Daarin wordt een aantal urgente kwesties onder de aandacht gebracht, zoals investeringen. Het lijkt het dagelijks bestuur goed om ook de stikstofproblematiek daarin mee te nemen. De brief zal over ongeveer drie weken verstuurd gaan worden.

5. Ter vaststelling: advies *Kansen pakken en risico's beheersen - over de samenhang tussen de SDG's en IMVO (R/2932)*

De *voorzitter* geeft een inleiding op het advies.

Vandaag wordt het ontwerpadvies "*Kansen pakken en risico's beheersen*" besproken. Dit advies gaat over de samenhang tussen de Sustainable Development Goals (SDG's) en Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) en is door het ministerie van Buitenlandse Zaken aangevraagd. Er wordt gestart met een filmpje over de SDG's.

Het advies is voorbereid door de commissie IMVO die zich tevens bezighoudt met de convenanten voor IMVO. In de adviesaanvraag werd gevraagd hoe de zeventien SDG's zich verhouden tot het IMVO-beleid. De SDG's zijn door de Verenigde Naties vastgesteld als ambitieuze en duurzame internationale ontwikkelingsdoelstellingen voor de lange termijn. IMVO is een voortdurend proces om ondernemen in de hele productieketen te verduurzamen. Het is voor de commissie nog best lastig geweest om te kijken hoe twee dingen die in de richting veel gemeenschappelijkheid hebben, maar toch verschillende kaders hebben, elkaar kunnen aanvullen. De doelen geven richting aan het beleid en de richtlijnen maken de doelstellingen eigenlijk concreet. Daarom kiest de SER in dit advies voor een integrale aanpak, door het IMVO-pad te bewandelen om de SDG's te bereiken.

De visie die de commissie IMVO vandaag aan de raad van de SER voorlegt is dat IMVO eigenlijk de basis vormt voor een efficiënte, effectieve en coherente bijdrage van bedrijven aan de SDG's. Tevens wil de SER graag bedrijven en sectoren aanmoedigen om, daar waar mogelijk, een aanvullende bijdrage te leveren. Dat kan door innovatieve producten en diensten te ontwikkelen die op hun beurt ook de realisatie van de SDG's dichterbij brengen. Er is echt actie nodig om alle doelen te bereiken. De commissie realiseert zich nadrukkelijk dat geen enkele partij dit alleen kan. Partijen moeten dit echt met elkaar doen en dat vraagt om een nauwe samenwerking. Op die manier kunnen IMVO en de SDG's elkaar versterken.

Bedrijven die duurzaam willen ondernemen moeten continueren of beginnen met IMVO-beleid in de hele productieketen, vooral samen met stakeholders. Due Diligence is hierbij een belangrijk element om de negatieve effecten op mens en milieu aan te pakken. Daarom is het ook van belang om met elkaar samen te werken want dit kan voor een klein bedrijf ingewikkeld zijn.

Bedrijven kunnen ook bijdragen aan de SDG's door innovatieve duurzame producten en diensten te ontwikkelen. Voor zowel IMVO als de SDG's geldt dat de sociale dialoog en het opbouwen van partnerschappen onmisbaar zijn voor een evenwichtige uitkomst. Vandaar dat de SER pleit voor een goed samenspel van IMVO en SDG's.

De minister heeft gevraagd om advies en wordt in deze beantwoording met tal van aanbevelingen ruimschoots bediend. De belangrijkste aanbevelingen zijn:

- Investeer in de versterking van IMVO, ook als overheid, als basis voor duurzaam ondernemen en het bereiken van de SDG's;

- Draag de integrale visie op IMVO en de SDG's consistent en consequent uit en betrek ook jongeren daarbij;
- Stel prioriteiten als overheid en als bedrijf of sector;
- Stimuleer en ondersteun de integrale aanpak in de praktijk;
- Neem verantwoordelijkheid met elkaar voor een toekomstbestendig businessmodel;
- Zet in op internationale opschaling, partnerschappen en een gelijk speelveld voor de Nederlandse koplopers.

Daarnaast is duidelijk dat er in SER-verband steeds meer voortgang wordt geboekt met de IMVO-convenanten. De eerste convenanten zijn inmiddels al bij hun einddatum aanbeland, zoals het convenant van de bancaire sector. De vraag is dan hoe een convenant dat de looptijd heeft doorlopen, het proces kan voortzetten.

Tijdens de looptijd van dit advies is ook hard gewerkt aan de publicatie "*Bedrijven werken aan duurzaam ondernemen*" met daarin negen praktijkvoorbeelden. Ook is er een folder gemaakt met een stappenplan voor bedrijven. Die folder is in de raad uitgedeeld.

In dit traject is sterk ingezet op verbindend onderhandelen. De commissie is het traject gestart met het benoemen en prioriteren van de belangrijkste verwachte opbrengsten. Er zijn veel brede dialoogbijeenkomsten geweest waar de stakeholders zich konden uitspreken. Er zijn zelfs sessies geweest waarin geïllustreerd is hoe het verband tussen IMVO en SDG's zich tot elkaar verhouden.

Wouter Kools heeft namens het SER Jongerenplatform deelgenomen aan de commissie. In een werksessie hebben jonge ondernemers hun praktijkervaringen ingebracht. Door middel van een videoconferentie hebben internationale organisaties zoals OESO, VN, EC en ILO meegedacht. Deze organisaties hebben veel belangstelling voor het advies en dit proces. Daarmee heeft de SER internationaal de positie van koploper ingenomen.

De SER wil ook heel graag de uitkomsten met de internationale organisaties delen. Dat is dan ook de reden waarom er een Engelstalige samenvatting op de website van de SER verschijnt. De SER hoopt met dit advies Nederland maar ook andere landen te helpen met een stap vooruit naar duurzame ontwikkeling.

De *voorzitter* geeft het woord aan Wouter Kools namens het Jongerenplatform van de SER.

Jongerenplatform

De heer *Kools* heeft het zeer gewaardeerd dat het Jongerenplatform heeft mogen deelnemen aan de voorbereidende commissie. Eén van de belangrijkste conclusies uit het advies is dat IMVO en de SDG's elkaar kunnen versterken. Dat geldt ook voor jongeren en ouderen die elkaar in de dialoog kunnen versterken.

IMVO en de SDG's gaan over de toekomst en dat is juist voor jongeren van belang. De volgende quotes benadrukken het belang daarvan en geven aan hoe jongeren een duurzame wereld voor zich zien:

"Voor mij is een duurzame wereld eentje waarin we binnen de grenzen van onze planeet kunnen voldoen aan ieders dromen en ambities, van huidige en toekomstige generaties"
Luce van Kempen - voorzitter SER Jongerenplatform

"In een duurzame wereld zijn jongeren eigenaar van de uitdagingen waar we als samenleving voor staan. Toegankelijk hoger onderwijs van topkwaliteit stelt jongeren in staat om aanjagers te worden op het pad naar een duurzame wereld."
Kees Gillesse - voorzitter Interstedelijk Studenten Overleg

"Een wereld waarin mensen respect hebben voor de aarde en voor elkaar, dat is mijn ideaalbeeld. En niet alleen voor mij, maar voor iedereen. Vergeet de generaties ná ons niet!"

Floor Brands - voorzitter NJR

De SDG's zijn een blauwdruk voor een betere wereld en voor een duurzame toekomst, ook in Nederland. De SDG's zijn een visiestuk bij de oplossing van de globaliseringspuzzel. Desondanks moet ook geconstateerd worden dat er vier jaar na de vaststelling van de SDG's nog grote opgaven zijn. Dat vraagt om gezamenlijke inspanningen van individuen, bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties. Daarom is dit advies zo belangrijk omdat het in de SER is behandeld. Spreker is dankbaar voor het feit dat het Jongerenplatform heeft mogen deelnemen aan dit traject.

De *voorzitter* dankt de heer Kools voor de bijdrage. De geleidingen krijgen gelegenheid om te reageren.

Werkgeversgeleding

De heer *Weurding* dankt de commissie IMVO en het SER-secretariaat voor de totstandkoming van het conceptadvies. Door de geschetste voorbeelden van bedrijven wordt duidelijk dat er veel werk te verzetten is om te komen tot een adequaat IMVO-beleid. Bij de geschetste voorbeelden wordt geconstateerd dat het leggen van een expliciete link tussen IMVO en de SDG's kansrijk is. Er wordt tevens geconstateerd dat het vergroten van een positieve impact en het verminderen van een negatieve impact de duurzame businesscase versterkt. Dat lijkt werkgevers een terechte constatering. Er wordt dan ook geadviseerd dat bedrijven, overheden, vakbonden, NGO's en andere partners zich gezamenlijk nog sterker gaan inzetten op IMVO. Het aanpakken van misstanden in de keten in een multi-stakeholder aanpak draagt ook bij aan de SDG's. Dit is ook in lijn met eerdere SER-adviezen. Het conceptadvies kent daarbij een belangrijke rol toe aan brancheorganisaties. De overheid wordt geadviseerd om deze organisaties te versterken en hen in staat te stellen te investeren in laagdrempelige voorlichting, kennisdeling alsmede in experimenteerruimte.

Spreker geeft ter illustratie vanuit eigen ervaring een beeld van de werking van het IMVO-convenant voor de verzekeringssector. Hij is zeer tevreden over de samenwerking met convenantpartijen voor een adequaat IMVO-beleid voor de verzekeringssector. Er is echter nog veel werk te verzetten, vooral voor de kleinere maatschappijen die minder slagkracht hebben. Dat is tegelijkertijd ook de kracht van het convenant. Er wordt gezamenlijk gewerkt om een hele sector verder te brengen op IMVO-beleid.

Het onderschrijven van de OESO-richtlijnen en de UNGP's is de basis voor het convenant en wordt verplicht voor alle leden van het Verbond van Verzekeraars. Ook voor die instellingen die niet behoren tot de grootste 700 bedrijven van Nederland. De komende week wordt er een (onafhankelijke) monitoring publiek gemaakt. Daaruit komt naar voren dat alle grote leden de richtlijnen onderschrijven. Onder de middelgrote bedrijven is dat 70 procent en onder de kleine leden is dat boven de 50 procent. Vanuit het convenant wordt de komende tijd stappen gezet om te proberen dit percentage verder te verhogen.

Conform het SER-advies is er een belangrijke rol weggelegd voor het Verbond van Verzekeraars als brancheorganisatie, maar ook voor de overheid en andere betrokken maatschappelijke organisaties als partner in het convenant. Het Verbond van Verzekeraars gelooft in deze gezamenlijke aanpak voor het succesvol implementeren van IMVO-beleid in de sector.

De taal van de SDG's is gericht op 'Do Good'. Uit het advies komt heel duidelijk naar voren dat de SDG's niet op zichzelf staan. IMVO biedt een basis om adequaat aan de slag te gaan met de SDG's. Bedrijven worden aangemoedigd om te kiezen voor een mix van SDG's die het best bij het bedrijf passen. Daarbij zijn partnerschappen met maatschappelijke organisaties en de overheid essentieel. Door samenwerking, kennisdeling en engagement kunnen partijen samen effectiever zijn in de aanpak van beleid rond IMVO en de SDG's. Momenteel wordt dat bedreigd. De financiële mogelijkheden van maatschappelijke organisaties om convenanten te ondersteunen is

momenteel niet rooskleurig. Dat komt door een aanpassing in het subsidiebeleid vanuit de overheid. Dat druist in tegen aanbeveling 2.7 in het SER-advies:

2.7 de verschillende stakeholders bij het uitdragen van de integrale visie op IMVO-beleid en de SDG's hun rol actief oppakken in beleid en activiteiten. Brancheorganisaties en netwerkorganisatie van bedrijven fungeren als *linking pin* naar vele bedrijven. Het NCP zorgt voor veel voorlichting over de OESO-richtlijnen en legt daarbij het verband met de SDG's. Maatschappelijke organisaties als vakbonden en ngo's hebben de rol van 'kritische vriend' en partner in de multi-stakeholder IMVO-aanpak. Deze organisaties worden hiertoe in staat gesteld met voldoende (financiële) middelen.

Spreker hoopt dat daarvoor een oplossing gevonden kan worden en vraagt langs deze weg aan de voorzitter van de SER om daar een signaal over af te geven.

Het conceptadvies schetst dus duidelijk de samenhang tussen IMVO en de SDG's. IMVO is meer gericht op 'Do No Harm' en de SDG's op 'Do Good'. Deze beide integrale kaders voor ontwikkeling vullen elkaar aan en versterken elkaar. In Nederland is veel enthousiasme voor de SDG-agenda. Veel bedrijven zijn er al concreet mee aan de slag. VNO-NCW en MKB-Nederland brengen jaarlijks een brochure uit onder de naam *Global Challenges, Dutch Solutions*. Deze brochure bevat vele concrete praktijkvoorbeelden van de wijze waarop bedrijven omgaan met de SDG-agenda.

Daarnaast zijn er steeds meer bedrijven die in hun jaarverslag een verantwoording geven van hun bijdrage aan de SDG's. Om bedrijven hier verder mee te helpen zijn in het conceptadvies twee aanbevelingen gedaan:

4.9 de overheid zorgt voor een harmonisatie van rapportages en verantwoordingsinstrumenten in lijn met de integrale IMVO-SDG-benadering.

4.10 de Raad voor de Jaarverslaggeving wordt gevraagd om te onderzoeken of, en zo ja hoe, het beleid en de activiteiten omtrent IMVO en de SDG's door middel van *Integrated Reporting* in samenhang met financiële informatie kunnen worden opgenomen in de jaarverslagen van bedrijven.

De werkgeversgeleding steunt deze aanbevelingen. Spreker maakt nog wel een kanttekening. De SDG's moeten niet automatisch leiden tot meer rapportageverplichtingen voor bedrijven. De toename van verplichtingen kan averechts werken voor bedrijven om met IMVO en de SDG's aan de slag te gaan. Dit is ook in het conceptadvies beschreven, maar spreker benadrukt nogmaals het belang hiervan.

De belangrijkste winst van dit advies is in de ogen van werkgevers dat het een handelingsperspectief biedt voor bedrijven; het is inzichtelijk, stapsgewijs en het 'hoe, wat, waarom' wordt duidelijk geschetst. Ook wordt het zeer gewaardeerd dat het Jongerenplatform de gelegenheid heeft gekregen om zich uit te spreken over kwesties die vooral jongeren aangaan. Het Jongerenplatform heeft terecht geconstateerd dat met de inspraak van jongeren de kwaliteit van besluitvorming toeneemt.

De werkgeversgeleding stemt in met het voorliggende conceptadvies.

Werknemersgeleding

De heer *Van Weegberg* spreekt vandaag ook namens CNV en VCP. Spreker is content met de stappen die vandaag worden gezet. Schendingen van mensenrechten en arbeidsrechten moeten in de hele keten worden onderzocht en aangepakt. Het onderzoek daarvan is echter nog niet alles, het gaat ook om het pakken van kansen voor verbetering. Tegelijkertijd hebben overheden de verantwoordelijkheid om mensenrechten en arbeidsrechten te beschermen.

De voorwaardenscheppende arbeidsrechten zijn cruciaal in het advies. Het gaat dan om vakbondsvrijheid en het recht op collectieve onderhandelingen. Die scheppen namelijk de voorwaarden voor veel andere rechten. Kinderarbeid is alleen te bestrijden wanneer mensen collectief voor zichzelf op mogen komen. Het is dan ook terecht dat deze twee voorwaardenscheppende rechten in dit advies centraal staan.

Daarnaast spoort dit advies de overheid aan tot meer samenhang in het beleid. Ook dat is de grote winst van dit advies. Coördinatie tussen verschillende departementen door

bewindspersonen is echt nodig. Eenduidige voorwaarden maken van handelsmissies zou een verantwoordelijk moeten zijn van de gehele Nederlandse overheid. Dat is dan ook de opdracht voor het huidige en volgende kabinet.

Spreker hoopt dat de Nederlandse overheid de handschoen oppakt en dat dit het Nederlandse bedrijfsleven zal inspireren. Spreker sluit zich aan bij de hartenkreet om jongeren te betrekken, ook bij de uitwerking van dit advies. Het is van belang om jongeren binnen en buiten de eigen organisatie te betrekken bij de implementatie.

Kroonleden

De heer *Van Eijck* vindt de adviesaanvraag enigszins verwarrend vanuit de overheid. Spreker bedoelt dan niet alleen de integratie van de SDG's en IMVO, maar ook hoe om te gaan met de verduurzaming van mondiale waardeketens. Het is dan ook goed dat de SER ervoor heeft gekozen om in te zoomen op IMVO en om de SDG's daar een integraal onderdeel van te laten zijn. Vervolgens kunnen ook zaken die betrekking hebben op buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking daar een onderdeel van zijn. Dat blijkt te werken want het eindresultaat is een praktische reis die ook een individueel bedrijf kan maken, zowel grote als kleine bedrijven. Eigenlijk geldt dit voor iedereen om stapsgewijs te komen tot het invullen van het IMVO-beleid door rekening te houden met de SDG's.

Het is een stoer advies want het is eigenlijk een advies aan onszelf. Eén van de hoofdconclusies is het belang van investeren in de versterking van IMVO. De SER is *hét huis* van IMVO, hier vindt alles plaats. Het is dus een oproep aan onszelf: neem verantwoordelijkheid met een duurzaam businessmodel. Dat is de focus voor het bedrijfsleven. Gezonde winst maken is goed, maar dan wel op een gezonde manier. Het is ook van belang om in te zetten op internationale opschaling, partnerschappen en een gelijk speelveld.

Deze onderwerpen zullen nog heel vaak terugkomen. Dat kan ook niet anders want werken aan een duurzame toekomst is een plicht die iedereen zichzelf moet opleggen. En dan niet alleen voor deze generatie, maar ook voor toekomstige generaties. De grote inkomensverschillen en verschillen in de wereldbevolking zijn verwaarloosd. Te veel generaties hebben een te zware claim op de aarde gelegd. Voor alle drie de geledingen ligt een heel concrete taak.

Spreker is blij dat de oproep voor Integrated Reporting in het advies is opgenomen. Naast fairtrade zou er ook iets moeten komen als "fair tax" want veel bedrijven proberen zo min mogelijk belasting te betalen. De vraag is of het wel verantwoord is dat bedrijven geen bijdrage leveren aan de overheid. Misschien kan dit in de toekomst worden opgepakt.

Interview door Katrien Termeer met Royal Lemkes en ABN AMRO

Mevrouw *Termeer* is naast Kroonlid van de SER hoogleraar bestuurskunde in Wageningen. Studenten over de hele wereld zijn bezig met de SDG's, maar hebben wel een aantal zorgen. Die zorgen zijn dat het niet snel genoeg gaat en dat er te veel compromissen worden gesloten. Het is te weinig gebaseerd op kennis en het is te abstract. Spreekster heeft aangegeven dat er met de adviezen kleine, maar wel betekenisvolle stappen worden gezet. Studenten hebben er echter nog niet zoveel vertrouwen in. Daarom heeft spreekster ook aangegeven dat bedrijven aan de slag gaan met concrete voorbeelden.

Mevrouw *Wieringa* (Royal Lemkes) en de heer *Kooloos* (ABN AMRO) worden gevraagd naar de bijdrage van bedrijven aan IMVO en de SDG's.

Wat doen Royal Lemkes en ABN-AMRO aan IMVO en SDG's?

Royal Lemkes is een familiebedrijf dat potplanten inkoop en deze verkoopt aan Europese retailers. Duurzaamheid zit volgens mevrouw *Wieringa* in het hart van Royal Lemkes. De bedrijfsstrategie is duurzame groei van mensen en relaties aan de inkoopkant en aan de verkoopkant alsmede een duurzame groei van de wereld. Het is heel erg belangrijk dat alle processen in het bedrijf aan duurzaamheid raken.

Een paar jaar geleden kwamen de SDG's. Het was best ingewikkeld om de SDG's te integreren. Er werd binnen het bedrijf gewerkt met een zestal thema's en daaraan zijn de SDG's gekoppeld. Royal Lemkes probeert de SDG's ook als taal te hanteren naar klanten en grote leveranciers.

ABN-AMRO zit volgens de heer *Kooloos* in de transformatiefase; de bank heeft duurzame producten, maar nu moet het werk integraal naar een duurzame manier. Dat is een verandering van leiderschap en dat proces gaat niet van de een op de andere dag. Commitment is hierbij evident. Sinds vorig jaar is de strategie van ABN-AMRO gericht op duurzaamheid en het leveren van een positieve bijdrage aan de maatschappij. Dat gebeurt uiteraard in de eigen bedrijfsvoering, maar ook samen met en via de klanten. Dat is ook de aansluiting met IMVO en de SDG's. ABN-AMRO ziet IMVO als de achterdeur en de SDG's als voordeur. IMVO is het minimale niveau en dat moet op orde zijn. SDG's zijn de ambitie.

Beide bedrijven gaan in gesprek met klanten. Is het makkelijk om dat gesprek met klanten te voeren?

Mevrouw *Wieringa* antwoordt dat het gesprek niet altijd makkelijk is. Spreken over duurzaamheid is niet altijd ingewikkeld, maar spreken over de SDG's kan wel ingewikkeld zijn. Zelfs bij de grote retailers in Europa is het merkbaar dat nog niet iedereen op hetzelfde niveau zit.

De heer *Kooloos* licht toe dat veel klanten al veel verder zijn dan de bank. ABN-AMRO deelt de best practices met de sector. Het is lastig wanneer het niet goed gaat met een bedrijf. Bijvoorbeeld als misstanden worden aangekaart door de bank of door maatschappelijke organisaties. Dat zijn de moeilijke, maar wel noodzakelijke gesprekken. Daar probeert ABN-AMRO de stille diplomatie van het bedrijfsleven toe te passen en om een kritische vriend te zijn van de klanten. ABN-AMRO vertrouwt de klanten, maar binnen dat vertrouwen moeten grenzen opgezocht worden om kritisch te zijn op dat wat er nog niet goed gaat. De realiteit van vandaag is dat er bijna geen enkele toeleveringsketen is die helemaal integraal duurzaam is. In eigenlijk alle ketens zit mensenhandel, arbeidsuitbuiting en milieu misstanden. Dat is hoe de globale productie is georganiseerd sinds de industriële revolutie en dat moet veranderen.

Mevrouw Termeer begon met het ongeduld onder studenten. De vraag is wat de volgende stappen zijn.

Mevrouw *Wieringa* denkt dat de kracht, innovatie en nieuwe oplossingen bij jongeren vandaan moeten komen in nauwe samenwerking met ouderen. Royal Lemkes is onlangs begonnen met het convenant voor sierteelt en gaat daar vol tegenaan. Het convenant is een mooi middel om de samenwerking te zoeken met collega's, maar ook met maatschappelijke organisaties en FNV. In de transitie naar een duurzame wereld heeft ook de overheid een rol om bewustwording bij burgers te creëren.

De heer *Kooloos* is opgegroeid in de wetenschap dat een betere wereld bij jezelf begint. Kijkend naar de bank zelf, dan is duidelijk dat het beleid van de bank door 80 procent van de medewerkers gesteund wordt. Daardoor kan het leiderschap effectief zijn. Het leiderschap moet een stip op de horizon zetten, maar moet wel iedereen meenemen. Als een bedrijf meer dan 5 procent meekrijgt, dan is het mogelijk om iedereen mee te krijgen. De praktische oproep is dan ook om echt iedereen daarin mee te nemen. Het is pas zichtbaar als mensen het doorhebben, maar om het door te hebben moeten mensen wel opgeleid worden.

Vragenronde door Katrien Termeer

Aan de raadsleden wordt gevraagd aan welke SDG's zij het komend jaar aandacht willen besteden.

Voor de VCP ligt SDG8, decent work, voor de hand, aldus de heer *Van Holstein*. Dit gaat namelijk, naast duurzame economische groei, ook over waardig werk voor iedereen. Dat drijft de vakbond. SDG4, leven lang leren, is een thema waar de VCP ook intensief mee

bezig is. Het is makkelijk om daar de verbinding te leggen en het kan uit de internationale context heel goed teruggehaald worden naar de dagelijkse praktijk. Spreker wil graag weten waar de SER mee bezig is en hoe het werk raakt aan de SDG's. Wellicht kan daar ook melding van gedaan worden in de komende adviezen. De *voorzitter* vindt dit een heel goed idee.

De heer *Kaanan* heeft bij MKB-Nederland een aantal bewustwording- en verbredingssessies mogen leiden. Door voorbeelden te geven ontstond er enthousiasme bij de aangesloten bedrijven die aanwezig waren. Er ontstaat intrinsiek gevoel bij de mensen in de zaal en het is van belang om dat gevoel te behouden en aan te spreken zodat de benodigde vijf procent gehaald wordt.

De heer *Buijink* memoreert een maatschappelijke consultatie van twee jaar geleden. De bedoeling was om van stakeholders te vernemen aan welke SDG's de bancaire sector een betekenisvolle bijdrage kan leveren. Dat heeft materiaal opgeleverd en daarvan is een aantal geselecteerd; armoede, schulden, klimaat en mensenrechten. Individuele leden maar ook de sector willen daar de komende jaren concrete resultaten boeken. Daarnaast komt uit het advies naar voren om internationaal uit te dragen wat Nederland doet. Op 5 november aanstaande zal er in Amsterdam een internationale conferentie worden gehouden om ook aan internationale organisaties te laten zien wat Nederland op dat terrein doet.

De heer *Van Wijngaarden* wijst op het feit dat het bij de SDG's ook gaat om de doelstellingen die al in 2030 gehaald moeten worden. Het is voor spreker een combinatie van IMVO-convenanten en SDG's. De convenanten geven concrete uitvoering aan de activiteiten van ondernemingen en de hele sector. Het is van belang dat er duurzaam geproduceerd wordt, maar ook om te beginnen met de lange termijn doelstellingen. Maak het concreet naar het hier en nu.

Mevrouw *Ten Dam* licht toe dat de gezamenlijke universiteiten de SDG's hebben gebruikt om de activiteiten te ordenen. Een praktisch voorbeeld is de samenwerking van de Universiteit Amsterdam met de Hogeschool van Amsterdam. Er worden geen zaken meer gedaan met leveranciers die niet willen meewerken aan het gecombineerd afleveren van goederen teneinde het vrachtverkeer in de stad te verminderen. Ook kleine instellingen in Amsterdam kunnen bij deze samenwerking aansluiten.

De affiniteit van de heer *Van Woerkom* ligt het meest bij schoon water en hygiëne. De stijging van de levensverwachting is beïnvloed door het aanleggen van drinkwatersystemen en betere hygiëne rond het jaar 1900. Spreker heeft dit traject ook gedaan bij de drinkwaterbedrijven waar Nederland er een aantal van heeft en die zouden internationaal ook heel goed kunnen meedoen. De aandeelhouders van die drinkwaterbedrijven moeten daar dan wel iets meer voor openstaan. Spreker heeft gemerkt dat het moeilijk is om de publieke aandeelhouders te overtuigen van het feit dat er ook in het buitenland op dit traject geïnvesteerd moet worden. Dat heeft ervoor gezorgd dat projecten stopgezet zijn. Spreker spoort zichzelf maar ook anderen aan om in handelsmissies meer aandacht te besteden aan de kennis die er is op het gebied van schoon water en hygiëne. Mogelijk zal dat de aanhouders achter die drinkwaterbedrijven stimuleren om ook een bijdrage te leveren aan SDG6.

Mevrouw *Jong* vindt SDG4 en SDG8 belangrijk. Om dit echt te laten werken, moeten organisaties wel uit de comfortzone komen en ook naar de andere SDG's kijken. Er zal over de grenzen heen gewerkt moeten worden. Het mag niet zo zijn dat het zich alleen beperkt tot de SDG's waar men zich comfortabel bij voelt. Zeker niet in een land als Nederland dat koploper is. Daarom is het ook van belang om na te denken hoe Nederland dit internationaal voor elkaar kan krijgen. Dat is de vraag die hieraan ten grondslag ligt.

De heer *Putters* heeft affiniteit met SDG16. Als het om sterke SDG's gaat, dan kunnen de planbureaus nog meer inzetten op kennisontwikkeling rond brede welvaart alsmede uitruilen tussen economische, ecologische en maatschappelijke belangen die dwars door

alle doelstellingen heen gaan. De planbureaus kunnen aan al die doelstellingen bijdragen.

Bij SDG8 is de grote uitdaging om te proberen het 'minder, minder' scenario om te zetten naar een 'meer, meer' scenario. Wellicht kan die inzet ook bijdragen aan een nieuwe comfortzone in plaats van uit een oude te moeten.

Laatste ronde

De heer *Weurding* is verantwoordelijk voor een brancheorganisatie. Dat kan een hefboom zijn, ook internationaal. Voor het eigen convenant speelt met name het klimaat. Spreker geeft ook aan dat het in sommige gevallen niet lukt. Zoals bijvoorbeeld met een micropensioenproject waar spreker de afgelopen tien jaar in India en Ghana intensief mee bezig is geweest. Het is niet gelukt om het aantal deelnemers omhoog te brengen met een impact fund. Soms zijn projecten succesvol, soms ook weer niet.

De heer *Kaenen* vindt dat er meer gekeken moet worden naar het middel van certificering. Dat is er al, maar certificering moet leiden tot een andere standaard. Zeker voor bedrijven die ergens in een keten zitten moet het naar certificering, omdat deze bedrijven niet hun eigen standaard mogen opleggen. Daar zal meer op gestuurd moeten worden.

De heer *Jaarsma* heeft veertien jaar gewerkt in de schuldhulpverlening en armoedebestrijding. Van de eerste drie SDG's wordt vaak gedacht dat deze niet of minder voor Nederland gelden. Nederland heeft hier echter ook mee te maken. Er zitten veel gezinnen in de schuldhulpverlening en leven daardoor deels ook in armoede. Daardoor is er slecht voedsel en komt de gezondheid in het geding. Er zijn echt wel vangnetten in Nederland, maar mensen die daar recht op hebben weten deze vaak niet te vinden. Het gaat dan vooral om mensen met een uitkering of een laagbetaalde baan. Het is van belang om daar in Nederland meer oog voor te hebben.

De heer *Verhulp* toont het onlangs verschenen boek: *Een schitterende erfenis* dat gaat over 125 jaar Algemene Nederlandse Diamantbewerkerbond. Spreker noemt ook het boek *Een Leids adres* uit 1863 waarin werkgevers de regering oproepen om iets te doen aan de erbarmelijke arbeidsomstandigheden. Beide boeken sluiten naadloos op elkaar aan. Uit de vakbondsgeschiedenis blijkt eveneens dat de vakbonden zich niet alleen druk maakten om decent work, maar ook om de leefomstandigheden van mensen. Het ging dus om een totaalpakket. Dat is waar het vandaag de dag dus ook om gaat. Alle SDG's zijn even belangrijk om het niveau omhoog te brengen, het gaat niet om een enkele SDG.

De heer *Van de Kamp* merkt op dat het hier gaat om een deel van de werkgevers, maar de overheid is zelf ook werkgever. Wellicht kan de overheid hier ook actiever bij betrokken worden en geconfronteerd worden met de doelen die zij internationaal omarmen, maar waarvan niet duidelijk is wat de overheid er zelf nationaal mee doet.

De heer *Busker* wil reageren op de gebruikelijke briljante bijdrage van de kroonleden en dan vooral op de opmerking over fair taxes. Bepaalde zaken worden afhankelijk van liefdadigheid. Dat is omdat overheden er zelf onvoldoende energie in stoppen. Dat zat ook in de bijdragen van de werkgeversgeleding in de vorm van subsidies. Dit onderdeel moet echt ter harte genomen worden. Er is inmiddels ook een boek verschenen dat gaat over de vraag waarom de rijken der aarde de wereld niet gaan veranderen. Mede daardoor is er een beweging op gang gekomen. Spreker heeft onlangs een film gezien over Bill Gates die zijn eigen vermogen aan moet wenden om sanitair te organiseren in Derde Wereldlanden terwijl regeringen al hadden ingestemd met het treffen van die sanitaire voorzieningen. Hier kunnen regeringen op worden aangesproken. Spreker onderstreept de opmerkingen van de Kroonleden.

Mevrouw *Wieringa* sluit af met de conclusie dat er veel draagvlak en urgentie is om volgende stappen te zetten. Er zijn tevens nieuwe onderwerpen benoemd voor de commissie IMVO.

De *voorzitter* stelt vast dat het advies *Kansen pakken en risico's beheersen* is goedgekeurd.

Er zijn veel boodschappen meegegeven, ook aan de SER zelf. De SER zal de adviezen waar mogelijk voorzien van de SDG's waaraan een bijdrage geleverd wordt. De andere boodschappen worden overgebracht bij de presentatie van dit advies aan de minister en in de Tweede Kamer.

De medewerkers van het secretariaat die aan dit advies hebben gewerkt worden hartelijk bedankt voor hun inspanningen: mevrouw Van Selm, mevrouw Connell en de heer Visser. Voor het maken van de brochure en de casussen worden mevrouw Van Kleef, Langereis en Weesie bedankt.

Onder applaus wordt uiting gegeven aan de waardering voor de inzet van de genoemde medewerkers.

6. Voortgangsrapportage LLO (R/2933)

Toelichting op de rapportage door Mariëtte Hamer, voorzitter SER

De *voorzitter* licht toe dat deze eerste voortgangsrapportage in nauwe samenwerking met de initiatiefgroep *leven lang ontwikkelen* (LLO) alsmede met bestuurders en medewerkers van de Stichting van de Arbeid tot stand is gekomen. In deze eerste voortgangsrapportage is weergegeven hoe de SER het eerste jaar van de aanjaagfunctie LLO heeft ingevuld. De SER heeft die aanjaagfunctie gekregen van het ministerie van SZW, OCW en voor een deel van EZK. De rapportage geeft een toelichting op de aanpak en de ondernomen activiteiten, maar geeft vooral een beeld van de actie-agenda.

Voor de aanpak is gesteld om het proces niet van bovenaf te sturen. Het is juist van belang om de thema's die van onderop komen, vanuit de regio's, sectoren en organisaties, te ondersteunen. Dat gebeurt op twee manieren, door de kansen van sommige initiatieven goed te benutten en op te schalen en anderzijds door knelpunten in kaart te brengen. De SER speelt een verbindende rol om ervoor te zorgen dat de knelpunten worden opgelost. Dat kan via werkgevers- en werknemersorganisaties, maar dat kan ook door aan te kloppen bij onderwijsinstellingen of door aanbevelingen te doen aan de overheid door de SER of de Stichting van de Arbeid. De regie ligt bij stakeholders zelf.

In toenemende mate is zichtbaar dat er veel activiteiten zich beginnen te ontwikkelen. Op 27 november aanstaande is er een grote landelijke conferentie waar veel voorbeelden uit het onderwijs, het bedrijfsleven en over samenwerkingsverbanden worden gepresenteerd. Inmiddels is er ook een netwerk van negentien regionale initiatieven in het land.

De actie-agenda zal zich het komende jaar richten op drie onderwerpen. Dat zijn de onderwerpen die als meest urgent zijn gedefinieerd. Het belangrijkste daarbij is dat er een herkenbare en toegankelijke dienstverlening moet zijn. Er kan nog zoveel georganiseerd worden, maar als mensen het niet kennen en niet kunnen benutten, dan is het allemaal voor niets. De loketten die er zijn, bij de werkgever, de vakbond, de O&O fondsen alsmede bij het leerwerkloket, zullen beter zichtbaar moeten worden voor iedereen.

Het tweede is om de vaardigheden van mensen beter zichtbaar, inzichtelijk en uitwisselbaar te maken. Mensen willen best verder leren, maar dan moet wel inzichtelijk zijn wat de volgende stap is en wat de mogelijkheden zijn. Daarvoor moet ook duidelijk zijn wat de aanwezige capaciteit bij mensen is. Daar is nog een wereld te winnen.

Ten derde is er een grote vraag naar voldoende gekwalificeerde mensen voor de transitie op de arbeidsmarkt. Inmiddels is de SER daarover in gesprek met het kabinet. De SER wordt namelijk gevraagd hoe er voldoende mensen te vinden zijn voor klimaat,

de zorg, het onderwijs en defensie. Het is echter dezelfde vijver waaruit wordt gevestigd en daar moet met elkaar over gesproken worden om elkaar niet in de weg zitten.

Met deze onderwerpen gaat de SER verder aan de slag. Er wordt geprobeerd om in ieder geval zoveel mogelijk te blijven werken vanuit de filosofie *best practices*, mensen bij elkaar brengen en mogelijkheden te zoeken voor samenwerking.

Spreekster geeft het woord aan mevrouw Van Aken en de heer Van Benthem.

Presentatie Gelders Vakmanschap

De presentatie wordt verzorgd door Haske van Aken (projectleider Gelders Vakmanschap) en Bertholt van Benthem (Techniek Nederland) over het Gelders Vakmanschap.

De Provincie Gelderland en de technische branches hebben samen vanaf 1 mei 2018 de regionale economie gestimuleerd door inzet van scholingsvouchers voor instroom, intersectorale mobiliteit en het leven lang ontwikkelen van de beroepsbevolking.

De heer *Van Benthem* behartigt de belangen van de leden van Techniek Nederland. Dat gebeurt in toenemende mate samen met andere organisaties, zoals FME, Koninklijke Metaalunie, Techniek Nederland, Bouwend Nederland, VNO-NCW maar ook de met de vakbonden. Er is een mooi netwerk van werkgevers- en werknemersorganisaties.

Twee jaar geleden werd Techniek Nederland benaderd door een gedeputeerde van de Provincie Gelderland en dat was de start van het project Leven Lang Gelders Vakmanschap. Er zijn veel partijen aangehaakt. Naast werkgevers- en werknemersorganisaties zijn dat ook het onderwijs en vele andere partijen. Inmiddels zit het project in de afronding, maar er zal een verlenging komen. Daarvoor geeft spreker het woord aan mevrouw Van Aken.

Mevrouw *Van Aken* licht toe dat voor de verlenging van het project twee nieuwe organisaties zijn aangesloten; Motorvoertuigen Techniek en Stichting CA ICT.

Het project is door de Provincie Gelderland financieel ondersteund. De financiën zijn opgebracht voor arbeidsmarktcoaches en om scholingsvouchers in te zetten. In totaal zijn 850 scholingsvouchers ingezet voor werkzoekenden binnen en buiten de sector, ook aan ZZP-ers in de techniek. Tevens zijn er scholingsvouchers ingezet voor technisch onderwijs.

Het is opvallend dat vouchers voor 'Naar werk' en vouchers voor 'Werkenden' vrij makkelijk vergeven werden. Daar werd een goede samenwerking gevonden met HR-afdelingen van grote werkgevers. De vouchers voor ZZP-ers zijn maar voor 50 procent benut. Voor het omscholen van mensen uit een andere sector naar de technieksector waren nog plaatsen over. De ervaring is dat er in een jaar tijd 325 mensen vanuit een uitkering naar werk in de techniek in de Provincie Gelderland zijn geleid en 135 mensen daarvan kwamen uit de doelgroepen jongeren, statushouders, ouderen en vrouwen. Uit de groep statushouders zijn 70 mensen ingestroomd. Een goede, nauwe samenwerking met lokale organisaties is hierbij essentieel geweest. Tevens is de inzet van arbeidsmarktcoaches een belangrijke succesfactor geweest.

Het project wordt verlengd, maar met aanzienlijk minder budget van de Provincie Gelderland. Dat was twee miljoen euro en dat wordt teruggebracht naar € 500.000,-. Alle betrokken organisaties gaan in totaal vijf miljoen euro inzetten om de komende jaren wederom te investeren in de Provincie Gelderland.

Het komende jaar zal de focus meer op MKB-bedrijven liggen, vooral op bedrijven die geen HR-afdeling hebben. Op die manier wordt ingezet om de werknemers bij die organisaties mee te nemen om ervoor te zorgen dat ook zij mee kunnen gaan in een leven lang ontwikkelen.

Gesprek met de raad over de rapportage

Mevrouw *Hoffer* vindt het goed dat de Provincie het project voor het komende jaar mede financiert. Spreekster wil graag weten of de Provincie dit ook structureel gaat doen. Het gaat in deze niet zozeer om structurele financiering vanuit de provincie, aldus mevrouw *Van Aken*. De Provincie ziet het als stimulans middelen. Het is de bedoeling om met alle betrokken organisaties een programma uit te zetten voor de komende vier jaar.

Dit is een programma vanuit de techniek waar redelijk veel geld besteed wordt aan opleidingen door O&O fondsen. Bij die fondsen is de vakbeweging nauw betrokken, maar ook bij de arbeidsmarktregio's. De heer *Berg* vindt dit project ingewikkelder omdat de Provincie hier iets doet. Spreker wil weten hoe de afstemming was van dit provinciale initiatief. De provincie stelt middelen beschikbaar en er liggen taken in de regionale arbeidsmarkt.

Misschien heeft mevrouw *Van Aken* iets te veel nadruk gelegd op de provincie. Dit is in de provincie gedaan door alle partijen die daarbij betrokken zijn. Dat gaat dan in de breedste zin om alle o's; onderwijs, overheid etc. Er zijn veel verschillende mogelijkheden en potjes waar ondersteuning uit te verkrijgen is. Waar het om gaat is om er met elkaar voor te zorgen dat de juiste persoon bij het juiste potje terecht komt. Er wordt dan ook gesproken op arbeidsmarktniveau.

De heer *Putters* vindt het interessant dat in de aantallen ook veel vrouwen zijn ingestroomd. Vooral bij meisjes en vrouwen alsmede bij jongeren met een andere culturele achtergrond is veel potentieel voor techniekonderwijs, maar deze blijven achter bij de instroom. De vraag is wat hier de lessen zijn om dat potentieel wel te bereiken. De heer *Van Benthem* licht toe dat er specifiek in de regio Arnhem en de Achterhoek een wervingstraject is gedaan om vrouwen te interesseren te gaan werken in de installatietechniek. Dat is vooral gedaan via social media en huis-aan-huis folders. Hierdoor meldde zich een groep van zeventien vrouwen waarvan er negen zijn gaan werken in de branche. Inmiddels wordt dit ook gedaan in andere delen van het land onder de naam: 'Branche zoekt vrouw'.

De *voorzitter* sluit af met de oproep om tips, suggesties en ideeën over LLO te melden bij het secretariaat. Spreekster dankt de medewerkers van het Team LLO van de SER voor de inspanningen die zijn verricht.

Onder applaus wordt uiting gegeven aan de waardering voor de inzet van het Team LLO.

7. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

De raadsleden worden uitgenodigd voor de werklunch. Laura van Geest, directeur van het CPB, is als spreekster is uitgenodigd. Zij zal een presentatie geven over de oorzaken en gevolgen van de lage rente en over de vraag in hoeverre de lage rente meer ruimte geeft voor extra overheidsbestedingen en/of lastenverlichting.

Hierna sluit de *voorzitter* de vergadering om 12:00 uur.